PRAKTIJKMODEL SCHOOL SOCIAAL WERK

KENNISCENTRUM MENS EN MAATSCHAPPIJ

AP HOGESCHOOL ANTWERPEN

PRAKTIJKMODEL SCHOOL SOCIAAL WERK

INLEIDING

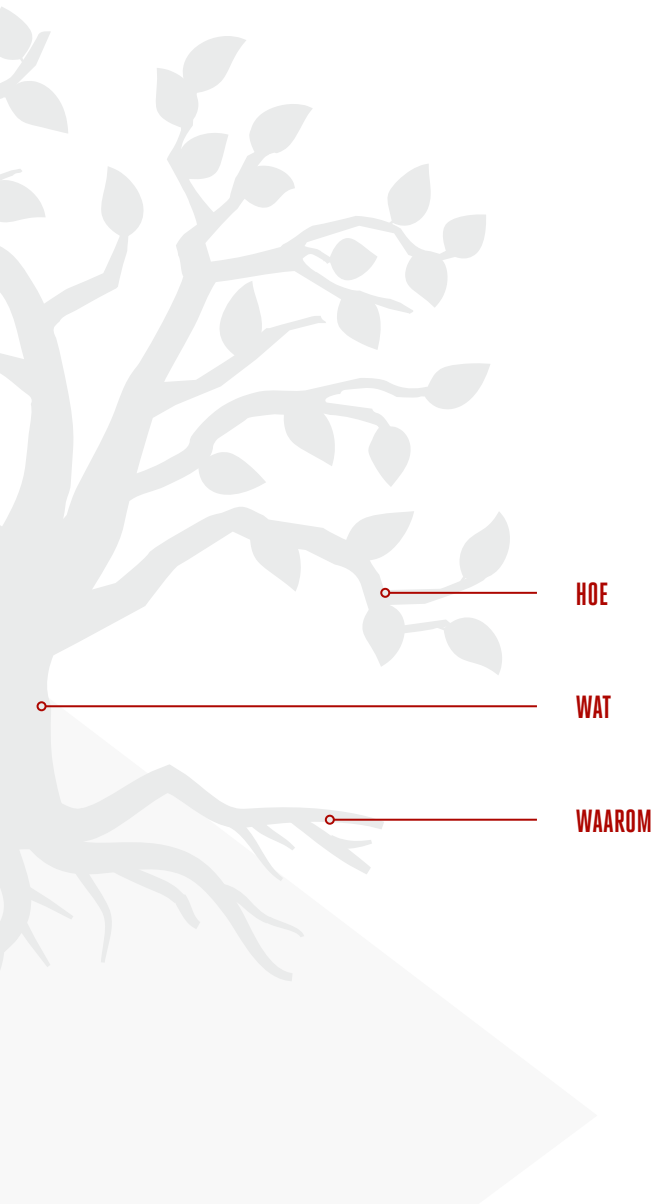
Elke school is verplicht om een geïntegreerd beleid leerlingenbegeleiding op te zetten dat inzet op het creëren van een krachtige leeromgeving voor leerlingen, het verminderen van risicofactoren en het versterken van beschermende factoren met betrekking tot de onderwijsloopbaan, leren en studeren, psychisch en sociaal functioneren en gezondheidszorg. Bij de ontwikkeling van het beleid op leerlingenbegeleiding dient de school rekening te houden met de noden van zijn leerlingenpopulatie en de schoolse context. Leerlingenbegeleiding is kwaliteitsvol wanneer ze de totale ontwikkeling van alle leerlingen bevordert, hun welbevinden verhoogt, vroegtijdig schoolverlaten voorkomt en meer gelijke onderwijskansen creëert.

Sociaal werk is een belangrijke partner in het verminderen van risicofactoren en het versterken van beschermende factoren. Een rechtvaardig, inclusief onderwijssysteem steunt op een geïntegreerde beleidsaanpak waarbij organisaties uit welzijn en jeugdhulp de school versterken.

In de Vlaamse onderwijscontext is er weinig wettelijke regulering voor sociaal werk in de schoolcontext. Enkel het decreet leerlingbegeleiding omvat een verplichte samenwerking van een school met een CLB en het decreet leersteun een verplichte samenwerking met een leersteuncentrum voor de ondersteuning van leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften die beschikken over een GC-verslag, IAC-verslag of OV4-verslag. In beide organisaties (CLB en leersteuncentrum) zijn sociaal werkers onderdeel van het multidisciplinair team. Daarnaast beslist de school voornamelijk zelf wie betrokken wordt bij het realiseren van de doelstelling van het beleid leerlingenbegeleiding met als breder doelstelling gelijke onderwijskansen en inclusie in het onderwijs realiseren. Dit zorg voor een grote diversiteit aan ‘modellen sociaal werk’ in de scholen van de Vlaamse gemeenschap: sociaal werkers die werkzaam zijn in de school als leerlingenbegeleider, externe vormingswerkers die ingehuurd worden door de school, projecten schoolopbouwwerk, samenwerking met brugfiguren, enzoverder.

PRAKTIJKMODEL SCHOOL SOCIAAL WERK

Dit praktijkmodel heeft als doel om de eigenheid van sociaal werk binnen de schoolcontext in kaart te brengen door de nadruk te leggen op de gemeenschappelijke basis van sociaal werk praktijken in scholen, zonder de kracht van de context gebonden invulling van deze praktijken te negeren.

Het model stelt duidelijk waarom sociaal werk een belangrijke partner is in het onderwijssysteem en brengt helder wat deze professie doet en hoe. Zo ondersteunt het model de onderwijscontext bij het gericht werken aan gelijke onderwijskansen, het welzijn van leerlingen en inclusie. Bovendien vermindert het praktijkmodel rolambiguïteit, waardoor de competenties van sociaal werkers effectiever en complementair kunnen worden ingezet binnen de schoolcontext.

Naar analogie van de sociaalwerkboom[1], hanteren we een boom als metafoor voor de uitwerking van het praktijkmodel. Een boom heeft een stam, wortels en een vertakte kruin.

De wortels van de boom staan voor het fundament: **waarom** doet sociaal werk op scholen wat ze doet, wat is de visie en missie, de overtuiging. Daarboven staat de gemeenschappelijk stam: **wat** zijn de beoogde resultaten van de interventies van sociaal werkers op scholen. We focussen hier op gemeenschappelijkheid over de sociaal werk praktijken heen. Tot slot heeft de boom een vertakte kruin. We beschrijven hier **hoe** de beoogde resultaten gerealiseerd worden. Dit gebeurt sterk op maat (van de leerling, van de school), procesmatig en participatief, wat zich uit in diverse strategieën, processen en methoden.

[1] ontwikkeld door Wim Verzelen (2005, Sociaal werk. In- en Uitzichten. Garant)

WAAROM SOCIAAL WERK IN SCHOLEN NOODZAKELIJK IS

De complexe realiteit waarin leerkrachten en schooldirecties werken en gezinnen leven maakt samenwerking tussen diverse professies en disciplines noodzakelijk in het onderwijs. Sociaal werk als partner van onderwijs streeft naar:

HET RECHT OP KWALITEITSVOL INCLUSIEF ONDERWIJS

Elk kind heeft recht op onderwijs zonder discriminatie en uitsluiting (artikel 38 van het verdrag inzake de rechten van het kind). Diversiteitskenmerken (gender, cultuur, taal, armoede, handicap, enz.) zijn een gegeven. Het inclusieve uit zich in hoe het onderwijssysteem en scholen zich verhouden tot die diversiteit, om die diversiteit tot haar recht te laten komen.

ONDERWIJS ALS HEFBOOM VOOR SOCIALE MOBILITEIT

Onderwijs moet elke leerling de kans geven om zich maximaal te ontplooien in de samenleving. Het streven naar kansengelijkheid staat onder druk. Hierbij is nood aan een transformatieproces dat barrières wegneemt via hervorming van de schoolcultuur, beleid en de onderwijspraktijk.

Dit streven richt zich naar alle leerlingen in het basis en secundair onderwijs, met specifieke aandacht voor kinderen en jongeren in een maatschappelijk kwetsbare positie.

DE URGENTIE IS GROOT

In 2022-2023 verliet 13,2% van de schoolverlaters het secundair onderwijs zonder diploma. In centrumsteden stijgt dit percentage, tot 24% in Antwerpen. Daarnaast kampt 12,6% van de leerlingen in het lager onderwijs en 22% in het secundair onderwijs met schoolse achterstand. Ook het percentage problematisch afwezige leerlingen en het aantal leerlingen in het buitengewoon onderwijs neemt toe (Dataloep onderwijs, cijfers 2023). Daarnaast staat de aanbodzijde in het onderwijs onder druk: 44,8% van de werknemers in het onderwijs heeft werkstressklachten, 17,4% kampt met symptomen van burn-out. Dit is significant slechter dan het Vlaamse gemiddelde (Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen/ Stichting Innovatie & Arbeid, 2024).

WAT IS SCHOOL SOCIAAL WERK?

De stam van de boom staat symbool voor de ‘wat’ van school sociaal werk. School sociaal werk is een vorm van sociaal werk binnen de schoolcontext die zich toelegt op het versterken van de leer- en ontwikkelingskansen van alle leerlingen. De stam verbeeldt niet alleen de kerntaak van school sociaal werk, maar ook de gedeelde doelstelling van de discipline: bouwen aan inclusief onderwijs dat sociale mobiliteit voor alle kinderen garandeert.

Twee onderliggende perspectieven vormen de kern van deze aanpak:

HET POTENTIEELPERSPECTIEF

Het potentieelperspectief ziet leerachterstand of schooluitval als een signaal van onbenut talent en een leeromgeving die onvoldoende stimuleert of aansluit bij de leerling. De oplossing ligt in het creëren van kansgerichte ondersteuning om het leerpotentieel van kinderen volledig te benutten.

HET GELIJKE-KANSENPERSPECTIEF

Tegelijkertijd erkent het gelijke-kansenperspectief dat leerproblemen vaak het gevolg zijn van bredere sociale ongelijkheid. School sociaal werk beschouwt die ongelijkheid niet als een vaststaand gegeven, maar als iets wat structureel bestreden moet worden.

Door deze twee perspectieven te combineren, biedt school sociaal werk een benadering dat werkt aan ontwikkelingskansen voor leerlingen.

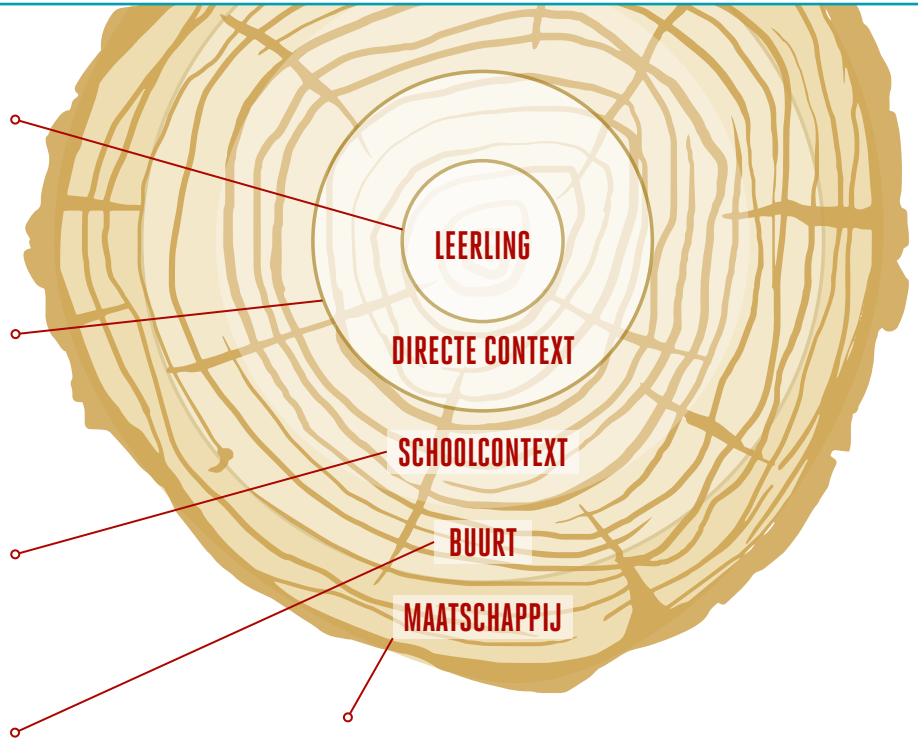
School sociaal werkers bouwen structureel mee aan een leeromgeving waarin alle leerlingen de ruimte krijgen om te groeien, cognitief, sociaal en emotioneel. Leren is een mensenrecht.

WAT IS SCHOOL SOCIAAL WERK?

WERKINGSNIVEAU'S

De inzet van school sociaal werkers gaat verder dan individuele hulp en richt zich op het **versterken van het hele ecosysteem rond de leerling**. Afhankelijk van de context waarin de praktijk zich situeert zal de school sociaal werker meer of minder inzetten op een werkingsniveau. Belangrijk is dat de sociaal werker wel alle niveaus in beeld houdt. We onderscheiden **vijf werkingsniveau's:**

- Op **leerlingenniveau** ligt de nadruk op het bieden van maximale ontwikkelingskansen voor een gekwalificeerde uitstroom van alle leerlingen, met bijzondere aandacht voor leerlingen in een kwetsbare situatie. School sociaal werkers bieden ondersteuning die verder gaat dan de klassieke leerdoelen, met oog voor welzijn van de leerlingen en verbondenheid met school.
- Ook de **directe context** van leerlingen krijgt aandacht. School sociaal werkers nemen een brugfunctie op tussen de school en het gezin. Door in te zetten op toegankelijke communicatie, kennisdeling, verkennen van noden op diverse levensdomeinen en samenwerking, ondersteunen ze ouders in hun rol als partner in de leerloopbaan van hun kind. Zo maken ze de schoolomgeving toegankelijker en versterken ze de positie van ouders hierin.
- Binnen de **schoolcontext** zelf brengt school sociaal werk een kritische en verbindende stem. Sociaal werkers zijn geen didactische experten, maar leveren wel een unieke bijdrage aan het pedagogisch project van de school. Vanuit hun expertise rond onder meer ongelijkheid, diversiteit en welzijn, ondersteunen ze directies, zorgcoördinatoren en leraren bij het ontwikkelen van een inclusief en stimulerend leerklimaat. Daarbij houden ze steeds de vraag centraal hoe een schoolbeleid kan bijdragen aan maximale ontwikkelingskansen voor alle leerlingen, met specifieke aandacht voor wie extra ondersteuning nodig heeft.

- Het actiegebied van school sociaal werk reikt verder dan de schoolmuren. Sociaal werkers verbinden de school met haar **buurt**. Ze betrekken buurtorganisaties, jeugddiensten, welzijnsactoren en culturele spelers. Zo wordt de school ingebed in de buurt en een breed netwerk wat leer- en ontwikkel kansen in de concrete maatschappelijke context bevordert.
- Tot slot draagt school sociaal werk bij tot **systeemverandering** die gelijke onderwijskansen voor iedereen mogelijk maakt. Dit gebeurt door beleidsbeïnvloedend te werken op zowel lokaal als Vlaams niveau. School sociaal werkers signaleren structurele hiaten in het onderwijssysteem rond sociale rechtvaardigheid en inclusie. Tegelijk zetten ze zich in om ruimte te creëren voor de stem van leerlingen in een kwetsbare situatie, zodat ook zij gehoord worden in het denken over onderwijs.

WAT IS SCHOOL SOCIAAL WERK?

ROLLEN

Sociaal werkers nemen op deze verschillende niveaus verschillende rollen op om hun doelstelling te realiseren. Deze rollen identificeren de eigenheid en meerwaarde van de sociaal werker in de onderwijscontext. Ze geven weer hoe sociaal werkers **complementair** ingezet kunnen worden in de onderwijscontext. In de praktijk combineren school sociaal werkers rollen, afhankelijk van de schoolbehoeften en de eigen expertise.

Individuele ondersteuner: Hierbij richten sociaal werkers zich op directe hulp aan leerlingen rond psycho-sociaal welzijn. Hun werk omvat individuele begeleiding waarbij zij 1-op-1 ondersteuning bieden aan leerlingen en hun directe context.

> *"Ik denk dat wij iets aanklampender kunnen werken als andere onderwijspartners. Als het moet, gaan wij op huisbezoek of gaan wij ze in hun vrije tijd bezoeken. Wij kunnen heel breed gaan in de manier van ondersteunen." (Naft-begeleider)*

Educatieve facilitator en coach: Sociaal werkers nemen een educatieve rol binnen de school op en werken vaak samen met leerkrachten en leerlingen. Ze geven workshops over onderwerpen zoals weerbaarheid, groepsdynamiek, armoede en anti-pest strategieën. Bovendien staan ze leerkrachten bij om leerlingen met bijzondere onderwijsbehoeften of uitdagend gedrag te ondersteunen.

> *"Voor alle zes leerjaren hebben we standaard één dag rond weerbaarheid. En de andere helft van de tijd gaat naar vragen die scholen hebben. Meestal rond klassen waar dingen niet lopen zoals ze zouden moeten lopen, bv. vragen rond klasdynamiek. Allemaal zaken die impact hebben op het klasgebeuren." (vormingswerker)*

Netwerker en bruggenbouwers: Sociaal werkers die fungeren als netwerker en bruggenbouwer focussen op de verbinding en afstemming van de school met ouders, de buurt en welzijnsorganisaties. Enerzijds bouwen ze relaties op met ouders om de ondersteuning van hun kinderen bij schoolactiviteiten te faciliteren. Anderzijds fungeren ze als brug naar de wijk, waarbij ze verbindingen aangaan met lokale organisaties en welzijnsdiensten om de school open te trekken en leerkansen te bieden buiten het klaslokaal.

> *"We gaan op wijkwandeling met leerkrachten. We nemen ze mee op huisbezoek. We proberen de soms uitdagende context van de jongeren goed te kaderen, zonder indiscreet te worden." (brugfiguur)*

Pleitbezorger en kritische vriend: Deze rol richt zich op systeemverandering en belangenbehartiging binnen het schoolsysteem en het onderwijs- en welzijnsbeleid. Sociaal werkers geven opbouwende feedback aan leerkrachten en directie. Ook nemen ze een signaalfunctie op naar de (lokale) overheden toe.

> *"Beleidsbeïvloeding houdt in dat we signalen bundelen en mee nemen naar de jeugdraad, maar we leggen ook verbinding met de schepen. Ook bij overleg tussen schepen en directie zijn we aanwezig om suggesties te doen. We proberen wat overal te zitten om zo invloed te kunnen uitoefenen." (schoolopbouwwerker)*

HOE GAAN SCHOOL SOCIAAL WERKERS AAN DE SLAG

De vertakte kruin symboliseert hoe school sociaal werk zijn doelstellingen tracht te realiseren. De veelheid aan vertakkingen weerspiegelt de diversiteit aan methodieken en interventies die school sociaal werkers inzetten om hun doelstellingen te realiseren. Het is niet zinvol, noch mogelijk om elk van deze vertakkingen afzonderlijk te benoemen. Wat we wel doen, is stilstaan bij de onderliggende bouwstenen van hun werkwijze. Sociaal werkers zijn geen leerkrachten en daar zit ook hun meerwaarde. Ze brengen sociaal werk principes en kaders binnen in de schoolmuren wat het pedagogisch potentieel van de school versterkt.

In Vlaanderen zijn er vijf krachtlijnen van sterk sociaal werk geïdentificeerd. We vertalen deze naar het DNA van de sociaal werker op school en geven zo de bouwstenen vorm.

BOUWSTENEN

Nabijheid

School sociaal werkers vertrekken vanuit de leefwereld van de leerling en hun directe context. De invulling van de ondersteuning wordt samen met de leerling bepaalt. Er wordt laagdrempelig en onvoorwaardelijk gewerkt aan ontmoeting vanuit gelijkwaardigheid. Hiervoor hanteren ze diverse dialooggerichte en participatieve methodieken. Deze bouwsteen vraagt tijd, ruimte en mandaat.

Verbindend werken

In verbinding treden wordt naar voor geschoven als de kern van de school sociaal werk praktijk, hoe divers deze ook kunnen zijn. Verbinden met de leerling, maar ook met leerkrachten, ouders en daar waar nodig andere externe partners. Het ontwikkelen van een vertrouwensband met de leerling en zijn directe omgeving is cruciaal. Dit vanuit een basishouding van meerzijdige partijdigheid, een houding waarbij de belangen van alle betrokken partijen worden erkend.

School sociaal werkers zetten ook in op het versterken van verbinding tussen leerlingen onderling, tussen leerlingen en leerkrachten en leerkrachten en ouders.

Generalistisch werken

School sociaal werkers plaatsen de leerling en de school in zijn bredere context en hebben oog voor alle levensdomeinen. Van daaruit bouwen ze een uitgebreid netwerk uit rond de leerling en de school.

Politiserend werken

Sociaal werkers zijn vertrouwd met de structurele mechanismen van ongelijkheid, diversiteit, inclusie en sociale rechtvaardigheid. Dit stelt hen in staat om kritisch te reflecteren op hoe onderwijs werkt en faalt voor bepaalde groepen leerlingen. Sociaal werkers zijn publieke en democratische professionals die hun stem laten horen, maatschappelijke belemmeringen benoemen, dominante denkpatronen in vraag durven stellen en een eigen positie innemen vanuit de normatieve waarden van het beroep.

Procesmatig werken

Het versterken van leerlingen, leerkrachten en scholen is een centraal doel van sociaal werkers werkzaam in scholen. Ze stimuleren hierbij eigenaarschap van leerlingen, ouders en scholen. Dit vraagt een voortdurende afstemming van het handelen met verwachte en onverwachte gebeurtenissen.

TOT SLOT

WELKE POSITIE VOOR DE SCHOOL SOCIAAL WERKER?

De ideale positionering van een sociaal werker ten opzichte van de school is onderwerp van gesprek. Door het ontbreken van een duidelijk regelgevend kader rond school sociaal werk in Vlaanderen, bestaat er momenteel weinig uniformiteit in hoe sociaal werkers worden aangesteld en gepositioneerd binnen of rondom scholen. De aanwerving en financiering van deze functies is afhankelijk van lokale besturen, Vlaamse of Europese (project)subsidies, en wisselt dus sterk van praktijk tot praktijk. In de meeste gevallen zijn sociaal werkers extern aan het schoolteam verbonden via jeugd-, sociaalwerkorganisaties of lokale besturen.

Toch is de positionering van de sociaal werker binnen het onderwijsveld geen louter praktische kwestie, maar een strategisch aandachtspunt. Enerzijds biedt inbedding binnen het schoolteam voordelen: het zorgt voor een duidelijk mandaat en een afgebakende rol, wat samenwerking vergemakkelijkt en verduurzaamd.

Anderzijds leeft ook het argument dat volledige inbedding risico's met zich meebrengt. De kracht van school sociaal werk ligt vaak in de kritische, onafhankelijke positie die sociaal werkers innemen. Wanneer ze te sterk worden opgenomen in de schoollogica, bestaat het risico dat ze hun kritische reflectievermogen verliezen, of dat ze blinde vlekken, bijvoorbeeld rond uitsluiting of ongelijkheid, minder scherp durven benoemen. Die onafhankelijkheid laat hen net toe om signalen te geven, spanning te benoemen en de belangen van leerlingen en gezinnen te behartigen, ook wanneer dat schuurt met bestaande structuren.

PROJECTMATIGE VERANKERING: EEN REM OP STRUCTURELE VERANDERING

Veel schoolgerichte sociaalwerkpraktijken zijn momenteel projectmatig georganiseerd. Hoewel deze projecten vaak waardevolle impulsen geven en innovatieve werkwijzen introduceren, blijkt de tijdelijke aard ervan een belangrijke hindernis voor duurzame verandering in de schoolcontext. Eenmaal het project afloopt, valt de opgebouwde werking vaak stil en verdwijnt de opgebouwde relatie, expertise en dynamiek. Om die reden is het cruciaal dat succesvolle initiatieven niet enkel als tijdelijk experiment worden gezien, maar ook een doorvertaling krijgen in beleid, structurele financiering en langdurige samenwerkingsverbanden.

Wat wel duidelijk is: zonder structurele verankering, in beleid, financiering en visie, blijft school sociaal werk kwetsbaar. Structurele inbedding zou niet alleen zorgen voor continuïteit en helderheid, maar ook voor erkenning van de rol die sociaal werkers kunnen spelen in het realiseren van een inclusieve en rechtvaardige schoolomgeving.

Een model ontstaat niet uit zichzelf, het is altijd een reflectie van een praktijk of een weergave van een realiteit. Het komt uit de praktijk en keert erin terug. Dit praktijkmodel is ontwikkeld op basis van individuele gesprekken en een lerend netwerk met sociaal werkers werkzaam in en rond scholen die verschillende modellen en posities vertegenwoordigen: schoolopbouwwerk (SAAMO, De Schoolbrug), Naadloos Flexibele trajecten (NAFT) (Elegast, Arktos, Lejo), vormingswerk voor scholen (JES, Abrusco), alternerend leren (Lejo), CLB maatschappelijk werker, brugfiguren onderwijs (Gent, Beveren), Brede school (Anderlecht, Molenbeek, Sint-Joost ten Node). Na verkennende gesprekken werd gedurende vier bijeenkomsten gewerkt rond het waarom, wat, hoe en rol en mandaat. Het model werd verder onderbouwd op basis van documentanalyse en onderzoeksliteratuur.

Leestips

- HOGENT: kan onderwijs zonder welzijn? En vice versa?
- SAAMO: veranderingskader sterk onderwijs
- Marion Huxtable: a global picture of school social work in 2021
- Brugfiguren Gent: wij slaan de brug
- SAAMO: brugfiguren in een landelijke omgeving
- Welwijs 2024, jaargang 35, nr. 4: School sociaal werk in Vlaanderen en Brussel
- Cel stedelijk beleid Brussel: verduurzaming brede school

Wens je meer informatie, contacteer de onderzoekers
Leen.sebrechts@ap.be
Ronald.crouze@ap.be

Kom meer te weten over de onderzoeksprojecten
van het Kenniscentrum Mens en Maatschappij

AP HOGESCHOOL ANTWERPEN

september 2025